

Gromadzenie i ochrona źródeł szkolnych¹

Abstract. Collection and protection of school resources.

Among the historical information on the development of education and upbringing in Poland, it is the school sources that have cognitive value. The school sources include chronicles, official documents, photographs, interviews, school diaries, school newspapers, school equipment, and exhibits in school memorial rooms. Since the school sources have been present as long as the schools themselves, they provide the most accurate information about the activities of schools. Usually, the school documentation duty was imposed by the school authorities, which developed appropriate regulations, and with time the systems for protection of school resources were also implemented. The school authorities also designed detailed guidelines for the preparation of, inter alia, school chronicles, and encouraged employees to write them. The interest in school documentation especially grew in the Second Republic of Poland, which resulted from the process of rebuilding the administrative structures of the Polish state. All documents were subject to an assessment by the School Inspector. The process of creating school documentation was accompanied by initiatives to store and protect it. Pedagogues started to create school museums, where the school documents were to be kept.

School sources meet the criteria of historical sources. However, it is difficult to suggest a uniform typology of school sources, as it depends on the definition of the source. School source materials of invaluable cognitive value and a rich iconographic base might be the basis for research in history, education science, ethnology, sociology and anthropology. Despite their cognitive value, the school sources are currently not protected by law and may become dispersed and irreversibly lost.

Keywords: protection, school, history, resources, legal regulation, school museums, chronicles, documents

¹ Niniejszy tekst jest efektem pracy naukowej pod kierunkiem prof. dr hab. Wiesława Jamrożka w ramach trzymiesięcznego stażu naukowego zrealizowanego w Zakładzie Historii Wychowania, Wydziału Studiów Edukacyjnych, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w 2017 r.

Polskie tradycje i doświadczenia z zakresu wytwarzania i ochrony źródeł szkolnych

Wśród informacji historycznych ukazujących rozwój oświaty i wychowania w Polsce nieocenioną wartość poznawczą należy przypisać źródłom o proveniencji szkolnej, takim jak: kroniki, dokumenty urzędowe, fotografie, wywiady, pamiętniki szkolne, gazetki szkolne, sprzęty szkolne czy zgromadzone eksponaty w szkolnych izbach pamięci. Źródła szkolne były od czasów, kiedy funkcjonowały szkoły. Postawienie tak śmiałej tezy argumentuję faktem, że gdyby nie było źródeł szkolnych, nie mielibyśmy wiedzy na temat działalności szkół. Dokumenty szkolne były efektem działalności szkoły, a przez to stały się jej pozostałością świadcząca o jej funkcjonowaniu. Natężenie występowania szkolnych zasobów archiwalnych zależy od wielu czynników zewnętrznych i wewnętrznego życia szkoły. W wyniku sytuacji społeczno-politycznej prowadzenie kancelarii szkolnej mogło być obligatoryjne i umocowane prawnie przez rozporządzenia władz szkolnych lub też wynikało z tradycji szkolnej i zależało od świadomości historycznej i rzetelności w prowadzeniu dokumentacji szkolnej przez kierownika/dyrektora szkoły. Najczęściej obowiązek prowadzenia dokumentacji szkolnej nakładały władze szkolne opracowujące odpowiednie rozporządzenia, a z czasem wypracowano także system ochrony źródeł szkolnych. Dokumentacja szkolna była przygotowywana zgodnie z wytycznymi zawartymi m.in. w: *Regulaminie szkolnym z r. 1909*, *Regulaminie szkolnym śląskim i pruskim*, *Tymczasowych przepisach o szkołach elementarnych*, *Dekrecie Naczelnika Państwa z 17 lutego 1919*, *Regulaminie dla kierowników szkół powszechnych z dn. 25 czerwca 1923 r.*² Władze szkolne opracowywały także szczegółowe wytyczne dotyczące przygotowywania poszczególnych dokumentów, m.in. kronik szkolnych i na drodze urzędowej zachęcały do ich prowadzenia³.

Szczególne zainteresowanie dokumentacją szkolną nastąpiło w Drugiej Rzeczypospolitej i było następstwem odbudowywania struktur administracyjnych państwa polskiego. W okresie międzywojennym, gdy jednym z kierunków polityki państwa było ujednoczenie systemu oświatowego, władze szkolne zalecały szczególną uwagę koncentrować na dokumentacji szkolnej. Zadaniem dokumentów szkolnych było prawidłowe wykonywanie czynności wychowawczych i kształcących zgodnie z zaleceniami i przepisami szkolnymi. Wszystkie dokumenty podlegały ocenie wizytacyjnej Inspektora Szkolnego. Według ustaw szkolnych, rozporządzeń i regulaminów w każdej szkole miały być następujące akta i księgi szkolne: kronika szkolna, metryka szkolna, katalog główny, dziennik czynności (podawczy), dziennik lekcyjny, rozkład materiału naukowego, księga wizytacyjna, inwentarz majątku szkolnego, inwentarz biblioteczny, zbiór ustaw i rozporządzeń władz szkolnych, katalog wpisowy, katalog codziennego uczęszczania (dziennik frekwencyjny). Prócz tego każda szkoła miała być wyposażona w oddzielną księgę do

² W. Lewicki, Z. Zaklika, *Kancelaria szkolna, czyli instrukcja do prowadzenia kancelarii szkolnej*, Lwów 1930, s. 11.

³ Wskazówki do prowadzenia kronik szkolnych zawarto w specjalnym zeszycie z 1916 r. na terenach byłej Kongresówki. Natomiast w 1945 r. inspektor szkolny z Konina zachęcał do odtwarzania kronik szkolnych. Informacja uzyskana od dr. hab. Piotra Gołdyna w dniu 2 lipca 2017 r.

wpisywania protokołów konferencyjnych i Rad Pedagogicznych, księgę urlopów i za-
stępstw grona pedagogicznego, księgę zarządzeń kierownika szkoły oraz w notatki wizy-
tacyjne kierownika szkoły⁴.

Ponadto w okresie międzywojennym w celu wsparcia pracy kancelaryjnej kierownika
szkoły na rynku wydawniczym pojawiły się publikacje poradnikowe zawierające wska-
zówki dotyczące prowadzenia kancelarii szkolnej⁵. W roku 1923 we Lwowie wydano
podręcznik autorstwa Władysława Lewickiego i Zenona Zakliki pt. *Kancelarja szkolna*,
który nadawał się tylko do użytku lokalnego, ponieważ podane w nim instrukcje doty-
czyły prowadzenia kancelarii szkolnej na ziemiach byłego zaboru austriackiego. Nato-
miast już wydanie czwarte tegoż poradnika z 1930 r. uwzględniało zmiany wynikające
z nowych ustaw i rozporządzeń szkolnych obejmujących cały obszar Rzeczypospolitej⁶.
Przydatne w prowadzeniu dokumentacji szkolnej były również treści zawarte w poradni-
ku dla kierownika szkoły autorstwa Piotra Tłuczka, pt. *Kancelarja publicznej szkoły po-
wszechnej*⁷ wydanym w Warszawie w 1928 r., a o obowiązkach kierownika szkoły infor-
mowano w publikacjach Bolesława Dontenta⁸ i S. Klebanowskiego⁹. Na sposób pisania
kroniki szkolnej, jej znaczenie w działalności szkoły i w badaniach historycznych zwró-
cił uwagę Waław Skarbimir Laskowski, w broszurze pt. *O kronice szkolnej*¹⁰ wydanej
w Sandomierzu w 1926 r. Praktycznym poradnikiem pisania regulaminów, protokołów
i kronik szkolnych była praca J. Helczyńskiego wydana we Lwowie w 1938 r. w ramach
serii uczniowskiej¹¹. W niniejszych poradnikach przekonywano kierowników szkół o po-
trzebie prowadzenia dokumentacji szkolnej i postulowano o rzetelność i obiektywność
zapisów. W kwestii kronik szkolnych P. Tłuczek pisał, że należy *unikać starannie wszel-
kich sądów o wartości moralnej i umysłowej swych współkolegów i nie podawać wiado-
mości z ich życia prywatnego. Opisując zaś swoją pracę, należy to czynić w formie
skromnej, nie pozując na bohatera*¹². Jednak pomimo licznych publikacji o charakterze
poradnikowym w praktyce kierownik szkoły korzystał głównie z Dzienników Urzędow-
ych MWRiOP oraz z własnej inicjatywy. W efekcie samodzielnej aktywności kierow-
nika szkoły zasoby źródeł szkolnych były zróżnicowane i niejednolite we wszystkich
szkołach powszechnych na obszarze Drugiej Rzeczypospolitej. Niemniej w okresie mię-
dzywojennym wypracowano schemat pracy kancelarii szkolnej, a dwudziestoletnia praca

⁴ W. Lewicki, Z. Zaklika, op. cit., s. 7.

⁵ Jeszcze w roku 1915 w Warszawie wydano poradnik do prowadzenia biura, autorstwa Edwarda Zarębskiego, w której autor podawał praktyczne wskazówki prowadzenia firm handlowych i przemysłowych, co nie było przydatne szkołom. Brakowało w tym zakresie szczegółowych przepisów, pouczeń i literatury. E. Zarębski, *Organizacja biurowa*, t. I, Warszawa 1915.

⁶ W. Lewicki, Z. Zaklika, op. cit.

⁷ P. Tłuczek, *Kancelarja publicznej szkoły powszechnej*, Warszawa 1928.

⁸ B. Donten, *Kompetencje kierownika szkoły*, Krasnystaw 1928.

⁹ S. Klebanowski, *Obowiązki i rola kierownika szkoły*, Warszawa 1930.

¹⁰ W. S. Laskowski, *O kronice szkolnej*, Sandomierz 1926.

¹¹ J. Helczyński, *Pisanie regulaminów Protokołów Kroniki Szkolnej, Praca wewnętrzna organizacji uczniowskich*, Lwów 1938.

¹² P. Tłuczek, op. cit., s. 74.

kierownika szkoły stała się fundamentem, na bazie którego prowadzono dokumentację szkolne w czasie II wojny światowej i prawdopodobnie w PRL-u.

Jednocześnie wraz z procesem wytwarzania dokumentacji szkolnej pojawiały się inicjatywy ukazujące potrzebę ich gromadzenia i ochrony. W okresie międzywojennym zwrócono także uwagę na kwestie ochrony dokumentacji szkolnej, która była poruszana w *Regulaminie dla kierowników szkół powszechnych* i poradnikach. Lewicki w *Kancelarii szkolnej...* pisał, że *kronika szkolna winna być pieczołowicie ochraniaiana*¹³. Postulowano także o ochronę innych dokumentów szkolnych. Uważano, że *metrykę szkolną należy troskliwie zabezpieczyć i przechowywać tak, aby uniknąć gubienia lub niszczenia arkuszy, albo kart dzieci. Metryka szkolna spełnia bardzo ważne zadanie, gdyż utrzymuje w stałej ewidencji wszystkie dzieci będące w wieku szkolnym, aby żadne z nich nie mogło się wyłączyć spod obowiązku uczęszczania do szkoły*¹⁴.

Rozbudowujący się w okresie międzywojennym system dokumentacji szkolnej wywołał jednocześnie potrzebę ochrony dokumentów szkolnych, jednak na ich znaczenie w dziedzictwie narodowym zwracali uwagę już przedstawiciele polskiej myśli pedagogicznej. Pierwsze inicjatywy związane z ochroną źródeł szkolnych pojawiły się wraz z ideą i działalnością muzeów szkolnych, których celem nadrzędnym było doskonalenie nauczycieli za pomocą środków poglądowych, a gromadzenie zabytków i historycznych dokumentacji szkolnych było ich działaniem pobocznym. Idea założenia muzeum mającego służyć celom szkoły i nauczania pojawiła się już w XVIII w. Członek Komisji Edukacji Narodowej, Michał Mniszech, wielki cześnik koronny w 1775 r. ogłosił *Myśli względem założenia Musaeum Polonicum*. O muzeum szkolnym wspominają także ustawy Komisji Edukacji Narodowej w rozdziale IV, które zalecają wizytatorom badać m.in. stan budynków szkolnych, bibliotek i muzeum. W rzeczywistości instytucje muzealne zaczęły powstawać w połowie XIX w. w Anglii, Francji i w Niemczech, w krajach przodujących w rozwoju przemysłu. Muzea sprowadzały pomoce dydaktyczne i sprzęt szkolny z fabryk, badały jego przydatność i zalecały szkołom kupno najlepszych wyrobów. W 1907 r. istniało na świecie 68 muzeów szkolnych, w tym w Austro-Węgrzech, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii, Holandii, USA, Japonii, Rosji. Niektóre z muzeów szkolnych gromadziły materiały archiwalne, dokumenty historyczno-dydaktyczne, jak chociażby muzeum paryskie, zaś inne przekształciły się w biograficzne, jak np. Pestalozzianum w Zurichu. Gdy muzeum paryskie wspierane przez rząd Francji utworzyło sekcję słowiańską w celu zbierania źródeł pedagogicznych, wzbudziło to zainteresowanie polskich działaczy oświatowych – Samuel Dickstein i Adolf Dygasiński postulowali wówczas potrzebę utworzenia muzeum szkolnego w Warszawie. Dyrektor warszawskiej szkoły realnej Eugeniusz Babiński zgromadził sporą liczbę pomocy dydaktycznych, jednak jego kondycja finansowa uniemożliwiła otwarcie muzeum. Dopiero w 1905 r. z inicjatywy Towarzystwa Pomocy Naukowej „Urania” powstało Towarzystwo Muzeum Pedagogicznego, które utworzyło Muzeum Macierzy Szkolnej w Warszawie z wzorcowymi pomocami naukowymi, gdzie udzielało nauczy-

¹³ W. Lewicki, Z. Zaklika, op. cit., s. 6.

¹⁴ Ibidem.

cielom wskazówek do zakładania pracowni szkolnych. Drugą placówką muzealną było Muzeum Pedagogiczne Miejskie, założone w Warszawie w 1917 r., przy którym zorganizowano bibliotekę z publikacjami, liczącą w 1927 r. 5500 tomów prac, także z zakresu historii szkolnictwa¹⁵. Na potrzebę gromadzenia i opieki nad zasobami szkolnymi oraz na ich znaczenie jako źródeł historycznych zwróciło uwagę Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie, które w roku 1903 zainicjowało założenie Muzeum Szkolnego, pierwszej tego typu instytucji na ziemiach polskich¹⁶. W okresie międzywojennym funkcjonowały muzea oświatowe we Lwowie i w Warszawie – Muzeum Pedagogiczne i Muzeum Oświaty i Wychowania. Warszawskim placówkom, gdzie gromadzono oświatowe zasoby muzealne, patronowała Komisja do Badań Dziejów Wychowania i Szkolnictwa w Polsce. W 1937 r. Maria Grzegorzewska na łamach „Chowanny” upowszechniła propozycję założenia Centralnego Muzeum Oświaty. Profesor Grzegorzewska postulowała, aby muzeum było *ogniskiem żywej, nieustającej pracy, dynamicznym wychowawczo ośrodkiem pracy naukowej, badawczej, a zarazem ośrodkiem odzwierciedlającym życie kulturalne i jego potrzeby*¹⁷. Po II wojnie światowej, już w 1947 r. na łamach „Głosu Nauczycielskiego” pojawiły się postulaty założenia Muzeum Oświaty i Wychowania przy ZNP¹⁸. Pomimo poparcia nauczycieli, władz oświatowych i autorytetów nauki inicjatywa nie została zrealizowana¹⁹. Nie zorganizowano także muzeum oświaty dorosłych, na którego potrzebę utworzenia zwrócił uwagę Adam Horbowski z WSP z Rzeszowa²⁰. Pokłosiem szczytnej idei muzealnej były licznie organizowane szkolne izby regionalne, a pod koniec lat 80. XX w. udało się otworzyć Muzeum Oświaty Ziemi Łódzkiej (1983 r.), Muzeum Oświaty w Bydgoszczy (1985 r.) oraz Muzeum Oświatowe w Puławach (1987 r.). To ostatnie zostało założone z inicjatywy emerytowanych nauczycieli, Stanisława Jędrycha i Mikołaja Spózia, którzy zaadoptowali budynek szkoły z 1811 r. i wspólnie z nauczycielami zrzeszonymi w ZNP zgromadzili książki, dokumenty i sprzęty szkolne²¹.

¹⁵ A. Głowacka, *Z dziejów polskiego muzeum szkolnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Biblioteka” 1966, nr 6/61, s. 2–7.

¹⁶ Muzeum szkolne miało się składać z dwóch działów: historycznego i współczesnego. W obszarzeabytków historycznych planowano zorganizować bibliotekę z książkami z zakresu dziejów oświaty polskiej i monografiami szkół oraz zgromadzić przedmioty szkolne, tj. ryciny, podręczniki; zbiór dawnych środków naukowych, m.in. atlasy, diagramy. Dział współczesny miał eksponować najnowsze środki naukowe, przyrządy do gimnastyki, gier i zabaw, ówczesne dzieła pedagogiczne oraz prace uczniów, *Sprawozdanie komisji, urządzającej Polskie Muzeum Szkolne za czas do końca kwietnia 1904 roku*, „Muzeum Szkolne” 1904, R. 20, z. 5, s. 20–21.

¹⁷ Cyt. za W. J. Podgórski, *Wołanie o muzeum*, „Głos Nauczycielski” 1987, nr 24, s. 6.

¹⁸ „Głos Nauczycielski” 1947, nr 17.

¹⁹ J. Rell, *Utworzyć muzeum oświaty i wychowania*, „Głos Nauczycielski” 1979, nr 45; W. Pluta, *Ocalić od zapomnienia*, „Głos Nauczycielski” 1979, nr 50; B. Grześ, *Muzeum Oświaty i wychowania*, „Głos Nauczycielski” 1979, nr 52; S. Orysiak, *Otworzyć Muzeum Oświaty. Zainteresowali się Bułgarzy*, „Głos Nauczycielski” 1980, nr 1; W. J. Podgórski, op. cit.

²⁰ A. Horbowski, *Kiedy powstanie muzeum oświaty dorosłych*, „Oświata Dorosłych” 1982, nr 6, s. 357–359.

²¹ B.a., *Puławskie Muzeum Oświatowe*, „Głos Nauczycielski” 1994, nr 11.

Źródła historyczne a źródła szkolne

W literaturze przedmiotu z zakresu metodologii nauk historycznych znajduje się wiele definicji i typologii źródeł historycznych, które ewaluowały wraz z narastającymi potrzebami badawczymi i doskonaleniem technik badań²². Dobór źródeł zależy od analizowanego zagadnienia, cezurę czasowej, wiedzy oraz umiejętności badawczych historyka. W obszarze pracy naukowej historyka wychowania równie istotne miejsce co analiza myśli pedagogicznej, zajmują kwestie związane z rozwojem szkolnictwa na przestrzeni wieków. W celu zbadania zagadnień związanych ze szkolnictwem korzysta on z zasobów archiwalnych, ale równie cenne są zbiory źródeł szkolnych zdeponowane w instytucjach szkolnych, archiwalnych lub w zbiorach prywatnych. Źródła szkolne dostarczają informacji o określonych zdarzeniach z przeszłości, ale nigdy nie mogą być jednak jej lustrzanym odbiciem, ponieważ przeszłość przez swoją nieskończoność jest nieuchwytna. A historia nie jest prostym opisem następstwa wydarzeń, lecz ich interpretacją w układzie diachronicznym i synchronicznym, nie jest tyle nauką o przeszłości, ile nauką o ludziach w czasie²³. Ponadto w literaturze metodologicznej nie zdefiniowano źródeł szkolnych, a samo pojęcie źródeł historycznych nie jest jednoznacznie określone. Źródłem można określić wszystko to, co dostarcza informacji o przeszłości, tj. kroniki, pamiętniki, zapiski, dokumenty urzędowe, pomniki, budynki, sprzęty, pamięć ludzka, obrazy, fotografia – wszystko to, co człowiek wytwarzał i pozostawił po sobie. W kontekście definicji stworzonej przez Johana Gustawa Droysena, który za kryterium przyjmuje cechy zewnętrzne oraz sposób powstawania źródeł, można przyjąć, że źródłem szkolnym są te wytwory, które kadra nauczycielska świadomie pozostawiła przyszłym pokoleniom jako kanał informacji i świadectwo swojej działalności, natomiast wytwarzane pozostałości powstające z potrzeby ówczesnych, czyli sztandary, budynki, sprzęty można określić jako zabytki szkolne²⁴. Natomiast Ernst Bernheim proponuje dwie definicje źródła: jako materiał skąd nauka czerpie poznanie i jako rezultaty działań ludzkich, które szczególnie nadają się do poznania i sprawdzania faktów historycznych²⁵. W myśl definicji Bernheima źródła szkolne stanowią materiał badawczy i są efektem działań osób związanych z działalnością szkoły. W celu zdefiniowania źródeł szkolnych zasadne jest także skorzystanie z propozycji Marcela Handelsmana, który źródłami określa *utrwalony i zachowany ślad myśli, działania lub najogólniej życia ludzkiego*²⁶. Podobnie źródła definiował Stanisław Kościałkowski, który uważał, że wszelki ślad istnienia ludzkiego w przeszłości służy do poznania i rekonstrukcji faktów historycznych²⁷. Gerard Labuda zaproponował bardziej złożoną definicję źródeł, w której uwzględnił dualistyczny charakter pozostałości psychofizycznych i społecznych, które jednocześnie są wytworem pracy ludzkiej i przez

²² J. Maternicki, C. Majorek, A. Suchoński, *Dydaktyka historii*, Warszawa 1993, s. 354.

²³ S. Swieżawski, *Zagadnienie historii filozofii*, Warszawa 2005, s. 32.

²⁴ E. Chorąży, D. Konieczka-Śliwińska, S. Roszak, *Edukacja historyczna w szkole*, Warszawa 2008, s. 199.

²⁵ J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1984, s. 342.

²⁶ M. Handelsman, *Historyka*, Warszawa 1928, s. 44.

²⁷ E. Chorąży, D. Konieczka-Śliwińska, S. Roszak, op. cit., s. 199.

uczestnictwo w rozwoju społecznym nabierają zdolności odzwierciedlania tego rozwoju²⁸. Niezależnie od tego czy przyjmimy węższy zakres definicyjny, który zaproponował Bernheim i Labuda, którzy uznali, że źródła mówią jedynie o śladach, pozostałościach działalności ludzkiej, czy tak jak Kościałkowski i Handelsman za źródła historyczne będziemy uważali wszelki materiał służący do poznania przeszłości – to zasoby archiwalne zdeponowane w szkołach wykazują cechy źródeł. Dotychczasowa próba zdefiniowania źródeł szkolnych odpowiada także szerszej definicji źródeł historycznych zaproponowanej przez Jerzego Topolskiego, w której uznaje on wszelkie źródła poznania historycznego (bezpośrednie i pośrednie), to znaczy informacje wraz z kanałami informacyjnymi o przeszłości społecznej²⁹.

Proponowane definicje źródeł oparte na tradycyjnym modelu historiografii, koncentrują się głównie na samym źródle jako formie komunikatu historycznego, ale pomijają osobę badacza. Natomiast modernistyczna interpretacja źródła historycznego, zwraca większą uwagę na perspektywę badacza, gdzie *optyka źródła zależy od optyki historyka*³⁰. Znaczenie perspektywy badacza w analizie źródeł szkolnych wydaje się bezsprzecznie ważne, ponieważ są to źródła mało powszechne i to od jego wiedzy, umiejętności, zainteresowań i trafności w zadawaniu pytań zależy efekt końcowy analizy źródłowej. W kontekście omawianych definicji źródła historycznego należy umiejscowić także źródła szkolne, które są wytworem działalności ludzkiej i jednocześnie nośnikiem informacji historycznej. Wynika to z faktu, że szkoła jest jedną z najstarszych instytucji społecznych, w której od wieków zachodziły procesy przypisane grupom społecznym, tj. interakcje społeczne pomiędzy poszczególnymi członkami społeczności, wspólny cel, przypisane normy, zasady działania, role i pozycje poszczególnych jej członków. Środowisko szkolne można określić jako mikrosoczeństwo, które w naturalny sposób wytwarzało/wytwarza pozostałości jako źródła do analizy historycznej. W instytucji szkolnej znajduje się bogaty i zróżnicowany zasób źródeł szkolnych, które należałoby w przyszłości poddać dokładnej klasyfikacji w celu opracowania ich metodologicznej typologii.

Źródła szkolne można podzielić według dwóch kryteriów, klasyfikacji źródłoznawczej (forma, pochodzenie lub treść źródła) i metodologicznej (funkcji źródła w rekonstrukcji dziejów). W kategoryzacji metodologicznej podział dokonuje się ze względu na procedurę badawczą, co jest ważne przy konstruowaniu narracji historycznej. Dlatego, ze względu na omawiane zagadnienie związane z gromadzeniem źródeł szkolnych, czyli pierwszego etapu badań, skupię się głównie na klasyfikacji źródłowej, gdyż metodologiczna wynika z konceptualizacji badań. Zasób źródeł szkolnych jest zróżnicowany pod względem formy, treści i sposobu przekazu. Źródła szkolne to wszystkie wytwory, dokumenty, pamiątki świadczące o życiu szkolnym i codziennym społeczności lokalnej. W klasyfikacji źródłowej uwzględnia się głównie formalne warunki źródła, koncentrując się na jego cechach zewnętrznych, genetycznym pochodzeniu oraz treści materiału. Za-

²⁸ G. Labuda G. *Próba nowej systematyki i nowej interpretacji źródeł historycznych*, „Studia Źródłoznawcze”, t. I, Warszawa 1957, s. 22.

²⁹ J. Topolski, *Metodologia historii*, s. 344.

³⁰ E. Chorąży, D. Konieczka-Śliwińska, S. Roszak, op. cit., s. 200.

sób źródeł szkolnych jest zróżnicowany pod względem formy, treści i sposobu przekazu. Źródła szkolne to wszystkie wytwory, dokumenty, pamiątki świadczące o życiu szkolnym i codziennym społeczności lokalnej.

Do źródeł szkolnych można zaliczyć m.in.:

- kroniki szkolne,
- źródła ikonograficzne (fotografie, ryciny, obrazy) przedstawiające życie codzienne szkoły, tj. nauczycieli, infrastrukturę szkolną, wyposażenie i sprzęty szkolne, uroczystości, ważne wydarzenia,
- wywiady z najstarszymi nauczycielami, uczniami, pracownikami, osobami znaczącymi w życiu szkoły,
- pamiętniki szkolne (uczniów, nauczycieli, osób związanych ze szkołą),
- gazetki, jednodniówki szkolne,
- sprzęty szkolne i pomoce naukowo-dydaktyczne (okazy, modele, przyrządy, obrazy),
- przybory i artykuły szkolne,
- odzież szkolna,
- szkolne izby pamięci i kąci regionalne,
- dokumenty szkolne urzędowe (protokoły z posiedzeń rad pedagogicznych, rad rodziców, dzienniki szkolne, dokumentacja medyczna, akty osobowe nauczycieli),
- dokumentacja działalności kół zainteresowań, samorządów, organizacji szkolnych (Samorząd, Spółdzielnia, Harcerstwo, Koło Czerwonego Krzyża, organizacje sportowe, Liga morska, powietrzna, przeciwigazowa, Koło przyjaciół książki, szkolne koła naukowe, koła zainteresowań),
- inne źródła szkolne (usprawiedliwienia szkolne).

Ze względu na ich przeznaczenie podzieliłam je na pięć działów: Akta uczniów, Sprawy personelu nauczycielskiego, Proces dydaktyczno-wychowawczy, Dokumenty medyczne, Korespondencja, Życie codzienne szkoły, Rachunkowość, Inwentarz szkolny, Wywiady i wspomnienia.

Tabela 1. Rodzaje źródeł szkolnych (opracowanie własne)

Źródła szkolne	
Akta uczniów	metryki szkolne, dziennik frekwencyjny księga zwolnień dowody osobiste uczniów (metryki urodzenia, świadectwa szkolne, legitymacje szkolne)
Sprawy personelu nauczycielskiego	akta personalne nauczycieli księga urlopów i zastępstw dokumentacja płacowa i ubezpieczeniowa
Proces dydaktyczno-wychowawczy	księga i notatki wizytacyjna księga protokołów Rady Pedagogicznej dziennik lekcyjny podział materiału naukowego programy szkolne spisy podręczników księga protokołów rad rodzicielskich katalog książek z biblioteki szkolnej

Dokumenty medyczne	księga sanitarna świadczenia szczepień dokumenty lekarza szkolnego
Korespondencja	dziennik czynności książka doręczeń teczki z aktami urzędowymi
Życie codzienne szkoły	kronika szkolna kronika samorządu, kół zainteresowań inwentarz majątku szkolnego księga zarządzeń kierownika/dyrektora szkół
Rachunkowość	księga dochodów i rozchodów księga kontowa kwitariusze dochodów i rozchodów teczki z kwitami
Inwentarz szkolny	sprzęty pomoce naukowe strój szkolny
Wspomnienia i relacje	pamiętniki relacje z nauczycielami, absolwentami szkół oraz osobami znaczący- mi w życiu szkolnym

Uwzględniając status ontologiczny źródła, wśród źródeł szkolnych znajdują się źródła materialne, w tym: pisane – historiograficzne, normatywne, narracyjne, epistolarne i niepisane – przedmioty codziennego użytku szkolnego oraz źródła niematerialne w formie obyczajów, uroczystości, obrzędów szkolnych. Źródła szkolne można podzielić na relacje ustne, źródła niepisane i źródła pisane, przyjmując typologię źródeł zaproponowaną przez Joachima Lelewela, jednego z pierwszych prekursorów kategoryzacji źródeł, który w swojej *Historyce* z 1815 r. podzielił źródła na: tradycję (relacje ustne, wywiady), źródła niepisane („nieme pomniki”³¹), tj. fotografia i źródła pisane, np. kronika szkolna. W ślad za koncepcjami metodologicznymi J. G. Droysena czy E. Bernheima³², które pojawiły się od 2 poł. XX w., źródła szkolne można podzielić na pozostałości, czyli materialne (pisane i niepisane) ślady działalności szkoły, źródła celowo sporządzonych relacji dla potomnych. Zgodnie z kategoryzacją źródeł M. Handelsmana, który na bazie koncepcji Droysena i Bernheima zaproponował własny podział, uwzględniając kryterium celowości i świadomości przeznaczenia źródła, źródła szkolne można dokładnie podzielić na: pośrednie i bezpośrednie. Jako szkolne źródła bezpośrednie, czyli *zachowane ślady bezpośredniego istnienia i działania człowieka w przeszłości*³³, należy wymienić bazę materialną szkoły, tj. budynki, sprzęty, podręczniki, pomoce naukowe, które mogą stanowić kategorię zabytków szkolnych. Zaś szkolne źródła pośrednie to *dokumenty przerna-*

³¹ J. Lelewel, *Dziela*, t. II (1836–1841), Kraków 1949, s. 180.

³² J. G. Droysen podzielił źródła na trzy kategorie: pozostałości, czyli materialne (pisane i niepisane) ślady działalności ludzkiej; źródła czyli celowo sporządzonej relacji dla potomnych oraz pomniki, forma celowych pozostałości których zadaniem jest przekazanie informacji o jednostce, rodzinie (nagrobki, medale, dokumenty prawne). E. Bernheim przyjął za kryterium podziału celowość źródła, podobnie jak Droysen wyróżnił pozostałości i tradycję, która przez znaki umowne przedstawia przeszłe fakty historyczne. J. Topolski, *Metodologia historii*, s. 346.

³³ M. Handelsman, op. cit., s. 44–45.

czone do zachowania pamięci czasów minionych³⁴, jest to tradycja szkolna, podzielona na formę przekazu: ustną (relacje), obrazową (fotografie) i pisaną (kroniki, inne dokumenty szkolne). Celowość wyboru typologii Handelsmana uzasadnia podział przyjęty przez S. Kościałkowskiego, który przyjął podział na źródła pisane i niepisane jako zasadnicze kryterium zróżnicowania źródeł³⁵. Całkowicie nowy podział źródeł zaproponował G. Labuda, który za kryterium klasyfikacji przyjął stopień „odbijania” przez źródło określonej działalności. Wyróżnił źródła ergotechniczne, socjotechniczne, psychotechniczne i tradycję, czyli *formy przeżytków pamięci o czasach przeszłych tkwiące w żywych ludziach*³⁶. Rozważając status źródeł szkolnych jako nośników wiedzy historycznej, można podzielić je w obrębie zaproponowanej klasyfikacji Labudy. Uwzględniając cechy materialne źródła, takie jak jego treść, wśród źródeł szkolnych wyróżnimy za G. Labudą: ergotechniczne (gospodarcza strona aktywności, dane materialne i demograficzne), czyli budynki, sprzęty, pomoce naukowe; socjotechniczne (wynik oddziaływania międzyludzkiego i społecznego), czyli kroniki szkolne i psychotechniczne (stan świadomości ludzkiej, pamiętniki), do których można zaliczyć pamiętniki szkolne, relacje. W kontekście próby typologii źródeł szkolnych warto jeszcze zasugerować się jedną z propozycji J. Topolskiego³⁷, który zwrócił uwagę na źródła bezpośrednie i pośrednie, mówiące o ludzkiej działalności i wiążące się z osobą informatora. Przy korzystaniu ze źródeł bezpośrednich ważna jest weryfikacja ich autentyczności, a przy pośrednich – autentyczności i wiarygodności autora. Bezpośrednie źródła szkolne obejmujące materialne zasoby stanowią fragment ludzkiej działalności w szkole, przykładem mogą być narzędzia, meble, ubiory, budowle, ale także kronika w sensie wyrobu materialnego. Źródła szkolne pośrednie to informacje za czyimś pośrednictwem, które są obciążone sposobem postrzegania, wiedzy autora, naznaczone jego interpretacją. Informator nie pełni roli pośrednika pomiędzy przeszłością a historykiem, ponieważ nie może obserwować całej przeszłości, tylko jej fragment. Do tej kategorii możemy zaliczyć źródła pośrednie zastane, tj. kroniki szkolne, pamiętniki i wywołane, jak np. wywiady. Źródła szkolne to źródła potencjalne, stanowią nieskończoną moc informacyjną, uzależnioną od stawianych pytań, wiedzy wstępnej historyka i przyjętych przez niego zasad, co w konsekwencji przekształca wiedzę potencjalną w efektywną³⁸.

Zaproponowanie jednolitej typologii źródeł szkolnych następuje z trudności, ponieważ granice kategoryzacji są płynne i zależne od kontekstu rzeczowego oraz przyjętej definicji danego źródła, które może wykazywać kilka cech. Można się tutaj posłużyć przykładem fotografii szkolnych jako źródła historycznego. Według typologii J. Lelewela foto-

³⁴ Ibidem.

³⁵ S. Kościałkowski, wychodząc z podziału na źródła pośrednie i bezpośrednie, ponadto zaproponował wyróżnienie źródeł niepisanych (rzeczowych, pozostałościowych) i źródeł pisanych tj. źródła dokumentalne (bezpośrednie), źródła narracyjne (pośrednie) i źródła epistolarne (listowe). S. Kościałkowski, M. Handelsman, op. cit., s. 24, 52.

³⁶ G. Labuda, op. cit., s. 3–52.

³⁷ Druga koncepcja metodologiczna zaproponowana przez J. Topolskiego w 1972 r. dzieli źródła na adresowane i nieadresowane. J. Topolski, *Teoria wiedzy historycznej*, Poznań 1983, s. 261.

³⁸ J. Topolski, *Wprowadzenie do historii*, Poznań 2001, s. 37.

grafia to bez wątpienia „pomnik”, a według Droysera to pozostałość, zabytek, który nie jest tekstem, dlatego nie jest źródłem, chociaż jest tworzona celowo z myślą o przekazaniu informacji kolejnym pokoleniom. Jako źródło fotografia szkolna odpowiada definicji źródła Bernheima, i jako źródło niepisane ukazujące ślad ludzkiego istnienia spełnia kryteria S. Kościałkowskiego. Według Handelsmana fotografia będzie dokumentem przechowującym pamięć, który reprezentuje przekaz tradycji obrazowej, a według G. Labudy będzie to zasób źródeł socjo- i psychotechnicznych. Podobnie rzecz się ma z kroniką szkolną, która może być i zabytkiem, i celowym źródłem pośrednim, ukazującym tradycję szkolną w formie pisemnej, wchodząca w zakres źródeł socjo- i psychotechnicznych.

Znaczenie źródeł szkolnych

Szkoła jako instytucja oświatowa, wokół której często skupia się całe życie kulturalne miejscowości, jest bezpośrednim i bezstronnym świadkiem faktów zachodzących w najbliższym jej otoczeniu. Źródła szkolne są zdeponowane w instytucji szkolnej, w której jednocześnie są przygotowywane. Materiały szkolne jako źródło potencjalnie pośrednio ukazują strukturę organizacyjną oraz życie codzienne szkoły w kontekście społeczności lokalnej i zmiennej sytuacji politycznej. Ze względu na swoją treść, formę i proveniencję mają znaczenie naukowe, lokalne i społeczne.

W kontekście badań naukowych stanowią bogaty zasób wiedzy faktograficznej dotyczącej działalności szkoły i procesów zachodzących w społeczności lokalnej. Źródła szkolne znoszą barierę czasu, przez co nieżyjący już osoby są nadal obecne w pamięci zbiorowej, a utrwalone zdarzenia i obiekty z przeszłości są na nowo odtwarzane w teraźniejszości. Szkolne materiały źródłowe o nieocenionej wartości poznawczej i bogatej bazie ikonograficznej mogą stanowić podstawę prac naukowych z historii, pedagogiki, etnologii, socjologii czy antropologii. W historii oświaty są fundamentem monografii szkół. Ukazują procesy oświatowe zachodzące w obrębie regionu. Stanowią reprezentacje założeń edukacyjnych i ustaw szkolnych realizowanych w codzienności szkolnej. Ze względu na ich wybiórczy charakter, wynikający z selekcji materiału zachowywanego w formie źródeł szkolnych, wymagają od badacza rzetelnej weryfikacji i krytyki. Są emanacją, odzwierciedleniem i realizacją polityki oświatowej, lokalnej i regionalnej. Archiwalne zasoby szkolne mogą odzwierciedlać przeszłość szkoły w kontekście jej wpływu na społeczność lokalną i tworzyć mikrohistorie regionalne. W kontekście badawczym, uwzględniając zróżnicowane formy źródeł szkolnych, w sposób kompleksowy można analizować ich treści w czterech wymiarach pamięci społecznej. Za pierwszy proponuję przyjąć wymiar pamiętanych zdarzeń, opisywanych chronologicznie w kronikach szkolnych i wspomnianych w wywiadach z najstarszymi nauczycielami, uczniami i osobami związanymi z życiem szkolnym. Z tych treści wyłonić można drugi wymiar dotyczący pamiętanych postaci, czyli nauczycieli, dyrektorów, uczniów, patronów czy osób znaczących w pracy szkolnej. Kolejny wymiar ma charakter materialny i wiąże się z pamiętanymi wytworami i przedmiotami, takimi jak: pomoce dydaktyczne, sprzęty

szkolne, kroniki, gazetki szkolne. Ostatni kierunek analizy źródeł szkolnych jest przypisany kategoriom wartości, czyli ideom, wzorom zachowania z uwzględnieniem kontekstu społeczno-politycznego. Uwzględnienie wszystkich czterech wymiarów analizy źródeł szkolnych daje szansę ukazania całościowego zagadnienia związanego z historią szkoły w kontekście społeczności lokalnej i przemian społecznych.

Natomiast w przypadku społeczności szkolnej zadaniem źródeł szkolnych jest reprezentacja wspólnoty szkolnej poddanej idealizacji, na bazie której budowany jest wizerunek szkoły, co stanowi nośnik tradycji szkolnej. Źródła szkolne, a w szczególności fotografie, zachowane kroniki i sztandary pełnią funkcję prestiżową, stając się niejednokrotnie symbolem statusu i świadomości historycznej. Archiwalne materiały szkolne są wartością dla samej społeczności szkolnej, ponieważ ważna jest ich treść przekazywana kolejnym pokoleniom, ale także sam proces ich wytwarzania. Wytwarzaniu źródeł szkolnych towarzyszy element emocjonalny, o różnym charakterze, czego przykładem może być integrujący i odświeżający czas wspólnej fotografii klasowej, poczucie odpowiedzialności lub niechęci wynikającej z wyznaczonego zadania przygotowania gazetki szkolnej czy prowadzenia kroniki. Współcześnie źródła szkolne mogą stanowić bazę działań praktycznych i promocyjnych, mogą być wykorzystane przez nauczycieli, muzealników, liderów kultury, pracowników z instytucji rządowych i samorządowych. Niemal w każdej szkole mogą być powodem do dumy, wartością poznawczą i atrakcyjnym elementem tożsamości lokalnej.

W wymiarze społecznym źródła szkolne integrują społeczność szkolną, tworząc i podtrzymując więzi lokalne. Zachowują w pamięci i przekazują treści dotyczące ważnych przestrzeni życiowych szkoły. Są jednocześnie nośnikami pamięci zbiorowej, jak i biorą udział w jej kształtowaniu, przebudowie i utrwalaniu. Źródła szkolne pozwalają oswoić przestrzeń szkolną po zmianach społeczno-politycznych. Pełnią rolę medium, za pomocą którego przekazywane są informacje o zmianach zachodzących w obrębie grupy szkolnej i lokalnej.

Ponadto każda z form źródeł szkolnych posiada wartość badawczą i społeczną samą w sobie. Czyli z jednej strony źródła szkolne dostarczają wiedzy kompleksowej o działalności szkoły w społeczności lokalnej, a z drugiej każda z form stanowi samodzielne źródło historyczne. Przykładowo, wartością kroniki szkolnej jest jej treść ukazująca życie wewnętrzne i zewnętrzne szkoły oraz najbliższej okolicy, jak i sama jej forma, która również ulega zmianom pod wpływem przemian społecznych. Kronika przez zapisanie w porządku chronologicznym wydarzeń odnoszących się do szkoły, gminy, kościoła dostarcza materiał do historii szkolnictwa w kraju; informuje o rozwoju szkoły i miejscowych stosunkach. Ukazuje działalność uczniów, ich zaangażowanie w aktywności szkolne i informuje o pracy nauczycielstwa pod względem wychowawczym, społecznym i rezultatach pedagogicznych. Wydarzenia szkolne poza chronologicznym zapisem mają także cykliczny i powtarzalny charakter. Strukturę treści kroniki szkolnych można podzielić na obszary:

Tabela 2. Obszary analizy kroniki szkolnej (opracowanie własne)

Kronika szkolna: analiza	
I. Cechy zewnętrzne	
	data i miejsce, struktura, autor, forma
II. Treść	
1. Dane statystyczno-informacyjne	wykaz nauczycieli, zmiana personelu liczba uczniów rozpoczynających i promowanych do następnej klasy liczba absolwentów utrudnienia w nauce
2. Życie szkolne	rozpoczęcie roku szkolnego uroczystości uroczystości państwowe, narodowe, szkolne odczyty, wycieczki przedstawienia teatralne, kinowe, koncerty, rozrywki sportowe zakończenie roku szkolnego
3. Życie uczniowskie	tworzenie się i rozwój różnych organizacji uczniowskich (samorząd, sklepik, kasa oszczędności, spółdzielnie) odczyty, pogadanki, wycieczki organizowane przez organizacje uczniowskie; wzmianki o rozwoju organizacji szkolnych (wyciągi ze sprawozdań) osiągnięcia i zasługi uczniów
4. Otoczenie społeczne	informacje dotyczące osób znaczących, odwiedzających i wizytujących szkołę, współpraca szkoły z rodzicami, oddziaływanie szkoły na społeczność lokalną

Poza wartością poznawczą wynikającą z treści kronik szkolnych analizie naukowej może podlegać sama jej forma, która w odpowiedzi na zmiany społeczne przeszła od opisowej, przez obrazową do wirtualnej.

Również dokumentacja szkolna dostarcza wiedzy o procesach demograficznych uczniów, frekwencji, wyznaniu, płci, indywidualnych predyspozycjach i zdolnościach oraz przebiegu procesu wychowawczego i dydaktycznego. Cennym poznawczo dokumentem jest inwentarz majątku szkolnego, księga inwentarzowa, zazwyczaj dzielona na działy dotyczące gruntu szkolnego, budynków szkolnych, zapisów (deputat) na rzecz szkoły, sprzętu szkolnego, pomocy naukowych, zasobów bibliotek uczniowskich i nauczycielskich. Inwentarz stanowi obraz majątku szkolnego, jego bazy dydaktycznej i poziomu rozwoju struktury materialnej szkoły. Zachowane pomoce naukowe świadczą o rozwoju przedsięwzięć szkolnych, współcześnie stanowią już wartość zabytku muzealnego. Ponadto szkoły pełnią funkcję depozytariuszy tradycji lokalnej, w swojej przestrzeni organizują izby pamięci czy kąci regionalne, gdzie poza szkolnymi zabytkami gromadzą także pozostałości kultury regionalnej.

Wśród źródeł szkolnych warto także zwrócić uwagę na wartość fotografii, która umożliwia bezpośredni dostęp do minionego czasu, gdyż *czas historyczny zostaje uchwycony przez obiektyw jako pełne życia środowisko. Nawet aranżowane ujęcia pokazują rzeczywiste, realne osoby, prawdziwy świat. Obiekt na fotografii jawi się jako wciąż*

żywy, ponieważ utrzymuje więź z czasem własnej teraźniejszości. Odbija, odzwierciedla i jest potwierdzeniem istnienia czegoś, widzialnym śladem przeszłości. Spełnia marzenia historyka, żeby „zobaczyć na własne oczy”. Wizualne archiwum, „przemienia przedmioty w obrazy, i przechowuje je pod postacią obrazów, które nawet po zniknięciu przedmiotów świadczą o ich istnieniu”³⁹.

Nieocenioną wartość poznawczą stanowią także wywiady z osobami związanymi ze szkołą, z nauczycielami i absolwentami. Relacje z przeszłych wydarzeń widzianych na własne oczy i doświadczanych w ciągu życia mogą poza faktami historycznymi zawierać także treści folkloru szkolnego, obyczajowości i zwyczajów szkolnych i w tym kontekście mogą stanowić podstawowy zasób źródeł niematerialnych. Dzięki wywiadam pozyskuje się materiał badawczy, tam gdzie nie ma źródeł pisanych. W latach 80. XX w., uważano, że historia mówiona (*oral history*) daje cenny materiał uzupełniający wiedzę historyka⁴⁰. Współcześnie przy wykorzystaniu warsztatu etnologicznego pozyskane podczas wywiadu treści mogą wzbogacić i wypełnić wiedzę historyczną.

Zakończenie

Źródła szkolne stanowią nieoceniony zasób wiedzy o procesach szkolnych i zmianach społecznych. Jednak trudności z dostępem ograniczają możliwości optymalnego wykorzystania źródeł szkolnych, które rozproszone, niesklasyfikowane, zniszczone, stanowią własność prywatną lub giną bezpowrotnie. Dotychczas archiwizacja dokumentów szkolnych następowała w oparciu o ustawę z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, ustawę z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach oraz rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 2011 r. w sprawie instrukcji kancelaryjnej, jednolitych rzeczowych wykazów akt oraz instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów zakładowych. W wyniku rozporządzeń prawnych cała dokumentacja wytwarzana i gromadzona przez szkoły i placówki oświatowe jest niearchiwizowana, oznaczona archiwalną kategorią „B” (o czasowym znaczeniu praktycznym), czyli nie wychodzi do państwowego zasobu archiwalnego. Jest przez określony czas przechowywana w placówce przez określony i wdrożony jednolity rzeczowy wykaz akt, klasyfikujący dokumentację szkolną według symboli zawartych w rozporządzeniu i określający, jak długo dane dokumenty winny być przechowywane. W szkole prowadzona jest składnica akt (archiwum szkolne) zgodnie z przepisami *Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (Dz. U. z 2011 r. Nr 123, poz.698 z późn. zm.), rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 16 września 2002 r. w sprawie postępowania z dokumentacją, zasad jej klasyfikowania i kwalifikowania oraz zasad i trybu przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych (Dz. U. z 2002 r. Nr 167 poz.1375). Natomiast z chwilą likwidacji szkoły część doku-

³⁹ B. Stiegler, *Obrazy fotografii. Album metafor fotograficznych*, Kraków 2009, s. 22.

⁴⁰ K. Kersten, *Relacja jako typ źródła historycznego*, Warszawa 1968.

mentacji zostaje przekazana do Zakładowego Archiwum Kuratorium Oświaty⁴¹. W przypadku likwidacji placówki, na podstawie spisów zdawczo-odbiorczych dokumentacja przebiegu nauczania zostaje przekazana do organu sprawującego nadzór pedagogiczny, zaś pozostała dokumentacja, na podstawie spisów zdawczo-odbiorczych, do archiwum placówki, która przejęła obowiązki placówki zlikwidowanej lub do organu prowadzącego placówkę. Akta manipulacyjne szkoły po wykorzystaniu mogą zostać przekazane na makulaturę z komórki organizacyjnej, jednak pod kontrolą osoby prowadzącej archiwum państwowego.

W związku z faktem, że źródła szkolne nie są prawnie chronione, to efektem planowanej reorganizacji szkół może być ich znaczne rozproszenie i bezpowrotna strata⁴². Pomimo cennych inicjatyw szkolnych, o charakterze lokalnym, których celem jest zachowanie wszystkich źródeł szkolnych, wiele dokumentów ginie bezpowrotnie. Zabezpieczenie źródeł szkolnych jest pilną potrzebą w danej chwili, a pozyskanie wywiadów z najstarszymi nauczycielami jest ostatnim momentem ze względu na nieuchronność upływającego czasu.

Bibliografia

Dokumenty archiwalne

Dekret Naczelnika Państwa z 17 lutego 1919 l. 147 Nr. 14 Dz. P.

Tymczasowe przepisy o szkołach elementarnych nr 1 Dz. Rozp. Dep. WRiOP Tymczasowej Rady Stanu z 1917 r.

§ 146 Regulaminu szkolnego z r. 1909, Regulamin szkolny śląski i pruski ???

Regulamin dla kierowników szkół powszechnych z dn. 25 czerwca 1923 r. Dz. Urz. 13 (114)

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2011 r. Nr 123, poz. 698 z późn. zm.), rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 16 września 2002 r.

Opracowania

B.a., *Puławskie Muzeum Oświatowe*, „Głos Nauczycielski” 1994, nr 11.

Banks M., *Materiały wizualne w badaniach jakościowych*, Warszawa 2009.

⁴¹ Według klasyfikacji archiwalnej przez 50 lat są przechowywane min.: księgi arkuszy ocen, księgi ocen, księgi uczniów/słuchaczy/wychowanków, dokumenty dotyczące odtworzenia zniszczonej dokumentacji przebiegu nauczania, świadectwa nieodebrane, rejestr wydanych świadectw, rejestr absolwentów, uchwały rady pedagogicznej dotyczące klasyfikowania i promowania uczniów oraz ukończenia szkoły, akty prawne protokoły z posiedzeń rady pedagogicznej, świadectwa ukończenia szkoły, świadectwa dojrzałości. Przez 25 lat w szkole przechowywane są: protokoły egzaminu dojrzałości, protokoły egzaminów semestralnych, końcowych i poprawkowych. Natomiast przez 6 lat przechowywane są: dzienniki lekcyjne i dzienniki innych zajęć, druki świadectw szkolnych.

⁴² W szkole prowadzona jest składnica akt (archiwum szkolne) zgodnie z przepisami *Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (Dz. U. z 2011 r. Nr 123, poz. 698 z późn. zm.), rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 16 września 2002 r. w sprawie postępowania z dokumentacją, zasad jej klasyfikowania i kwalifikowania oraz zasad i trybu przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych (Dz. U. z 2002 r. Nr 167 poz. 1375).

Dekret Naczelnika Państwa z 17 lutego 1919 l. 147 Nr. 14 Dz. P.

- Czartoryska U., *Fotografia – mowa ludzka. Perspektywy teoretyczne*, Gdańsk 2005.
- Chorąży E., Konieczka-Słowińska D., Roszak S., *Edukacja historyczna w szkole*, Warszawa 2008.
- Donten B., *Kompetencje kierownika szkoły*, Krasnystaw 1928.
- Głowacka A., *Z dziejów polskiego muzeum szkolnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu” 1966, nr 6/61, s. 2–7.
- Grześ B., *Muzeum Oświaty i wychowania*, „Głos Nauczycielski” 1979, nr 52.
- Handelsman M., *Historyka*, Warszawa 1928, s. 44.
- Helczyński J., *Pisanie regulaminów Protokołów Kroniki Szkolnej. Praca wewnętrzna organizacji uczniowskich*, Lwów 1938.
- Horbowski A., *Kiedy powstanie muzeum oświaty dorosłych*, „Oświata Dorosłych” 1982, nr 6.
- Kersten K., *Relacja jako typ źródła historycznego*, Warszawa 1968.
- Klebanowski S., *Obowiązki i rola kierownika szkoły*, Warszawa 1930.
- Kvale S., *Prowadzenie wywiadów*, Warszawa 2010.
- Konkurs na wspomnienia ze szkoły ludowej*, „Dziennik Urzędowy Okręgu Szkolnego Poznańskiego”, nr 3 z 1922.
- Labuda G. *Próba nowej systematyki i nowej interpretacji źródeł historycznych*, „Studia Źródłoznawcze”, t. I, Warszawa 1957.
- Lalek D., Ostaszewska A., *Źródła do badań biograficznych. Listy, dzienniki, pamiętniki, blogi, materiały wizualne*, Warszawa 2016.
- Laskowski W.S., *O kronice szkolnej*, Sandomierz 1926.
- Lelewel J., *Dziela*, t. II (1836–1841), Kraków 1949.
- Lewicki W., Zaklika Z., *Kancelaria szkolna czyli instrukcja do prowadzenia kancelarii szkolnej*, Lwów 1930.
- Maternicki J., Majorek C., Suchoński A., *Dydaktyka historii*, Warszawa 1993.
- Olechnicki K., *Teoria, praktyka, sztuka eseju fotograficznego*, w: *Obrazy w działaniu. Studia z socjologii i antropologii obrazu*, red. K. Olechnicki, Toruń 2003, s. 13–37.
- Orysiak S., *Otworzyć Muzeum Oświaty. Zainteresowali się Bułgarzy*, „Głos Nauczycielski” 1980, nr 1.
- Piejko M., *Skarby pamięci. Socjologiczna analiza fotografii rodzinnej*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” t. 4, nr 3 z 2008 r., s. 4–49.
- Pluta W., *Ocalić od zapomnienia*, „Głos Nauczycielski” 1979, nr 50.
- Lutyńska K., *Wywiad kwestionariuszowy*, Wrocław 1984.
- Podgórski W.J., *Wolanie o muzeum*, „Głos Nauczycielski” 1987, nr 24, s. 6.
- Rapley T., *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, Warszawa 2010.
- Rell J., *Utworzyć muzeum oświaty i wychowania*, „Głos Nauczycielski” 1979, nr 45.
- Sprawozdanie komisji rządzącej Polskie Muzeum Szkolne za czas do końca kwietnia 1904 roku*, „Muzeum...” 1904, R. 20, z. 5., s. 20–21.
- Szkolna gazetka ścienna*, w: *Czasopisma dziecięce ZNP, z praktyki szkolnej* 1938.
- Thuczek P., *Kancelarja publicznej szkoły powszechnej*, Warszawa 1928.
- Topolski J., *Teoria wiedzy historycznej*, Poznań 1983.
- Topolski J., *Metodologia historii*, Warszawa 1984.
- Topolski J., *Wprowadzenie do historii*, Poznań 2001.
- Sikora S., *Fotografia. Między dokumentem a symbolem*, Warszawa 2004.
- Stiegler B., *Obrazy fotografii. Album metafor fotograficznych*, Kraków 2009.
- Swieżawski S., *Zagadnienie historii filozofii*, Warszawa 2005.
- Zarębski E., *Organizacja biurowa*, t. I, Warszawa 1915.